

Budapestről Bázelen át Jeruzsálembe

HERZL CIONISTA VÁLASZA
EURÓPA ZSIDÓELLENESSÉGÉRE,
ÉS LECKE MÁRA

Vélemény

Gol Kalev

Hogyan jutott el Herzl a cionizmus gondolatáig? Mostanra egyértelmű, hogy jóval a Dreyfus-per előtt volt – ez a dátum egészen a budapesti napokig vezet vissza.

Az 1860-ban, Pesten született Herzl Tivadar erős zsidó identitású, de világi zsidó családban nevelkedett. Családja életét tragédia sújtotta, 17 évesen vesztette el egy évvel idősebb, tifuszos nővérét, Paulinát. A család menekült a gyásztól, heteken belül Bécsbe költözött.

A fiatalember mégis visszament Budapestre, hogy letegye érettségi vizsgáit, és lehetséges, hogy éppen 1878 tavasza és nyara idején fordultak meg a fejében azok a gondolatok, amelyek később a cionizmus elveivé kristályosodtak ki. Elképzelhető, hogy Herzl ekkor sok időt töltött nagyapjával, aki ez idő tájt érkezhetett meg Budapestre Zimonyból (ez akkor Belgrád környéki falu volt, ma a főváros része). Valószínűleg ez a nagypapa Júda Alkalai rabbi mellett ügködött, és az is valószínű, hogy ő fújta a sófárt újévkor. A rabbi szorgalmazta a zsidók visszatérését az őshazába, és ezt politikai-diplomáciai tevékenység révén igyekezett népszerűsíteni. Nem lehet kizárni, hogy Herzl az első im-

pulzusokat a nagyapjától ekkor, vagy még azelőtt kapta.

De ugyanebben az időben külső impulzus is érhetett Budapesten is. Novák Attila magyar történész egy feltehető külső hatásra mutatott rá. 1878. április 8-án Istóczy Győző antiszemita beszédet mondott a magyar országgyűlésben. ... Herzl budapesti tartózkodásának és ennek a beszédnek talán nincs semmi köze egymáshoz – elemzi Novák –, de az biztos, hogy Herzl Tivadar életében új szakasz kezdődött. Addig kizárólag a saját költői, írói és újságírói ambícióinak élt, ám a hivatalos (parlament) politika szintjére emelt antiszemita hangütés lezárta a magyar írói karrier lehetőségét. „A budapesti zsidó Herzl Tivadar bécsi Theodor Herzllé vált.”

Az úton, melyet bejárt, kialakította európai politikai filozófiáját, ami a Bázelen, 1897-ben rendezett első cionista kongresszushoz vezetett, és aztán népe visszatéréséhez Jeruzsálembe. Ez a Budapesttől Bázelig vezető út azonban nem volt nyílegyenes. Először a német nacionalizmushoz vezetett az útja. Herzl rajongott Bismarckért, aki az egyesült Németország megteremtője és első kancellárja volt. Alaposan tanulmányozta Bismarck államépítési törekvéseit. Bécsi német egyetemistaként csatlakozott a nacionalista Albia testvériséghez (magyarul nem tehetné volna). Büszkén viselte egyenruháját, részt vett rituáléikban, és énekelte a német hazafiság dalait. „A német szellem felébredt” – írta ezekben az időkben keményvonalas nacionalistaként. Ezzel elutasította mind az osztrák modellt – Ausztria ekkor vált soknemzetiségű birodalommal –, mind pedig a magyar nacionalista mozgalmat.

Herzl belülről ismerte meg a német nacionalisták mozgalmát, és így láthatta árnyoldalait és valószínű veszélyeit is. Felismerte, hogy az antiszemita mozgalom – amelyet eleinte sokan legitimnek tekintettek Európában – megváltozott. Eltávolodott a zsidók „jobbításától” és németesítésüktől (vagyis az integrálástól), és egyre erősebben vezetett a zsidóknak a nemzetek sorából való kitagadásának irányába – mind közösségként, mind egyénekként. Ez akkor lett mind vállalhatatlanabb számára, amikor az egyre szélsőségebb Albia testvériség a hatalmas tömeg előtt lezajlott Wagner-megemlékezésen (1883) lelkes ünnepeléssel fogadta a zeneszerző szélsőséges zsidóellenes kijelentéseit. De a szakítás nem azonnal következett be. „Amikor az Albiához csatlakoztam – írta két évvel később, a kilépését indokló levelében – a szemita kifejezés még nem létezett.”

Egy évtizeddel később Herzl testközelből figyelhet-
te az európai politikai elmélet ezzel ellentétes modelljét

– a francia liberális demokráciát. Négy évet töltött a bécsi Neue Freie Presse párizsi tudósítójaként a francia parlamentben. Megtalálta a helyét az európai liberalizmus Mekkájában, megismerkedhetett egy sor újságíróval, értelmiségiekkel és a különböző frakciók politikusaival, például Georges Clémenceau-val (a későbbi miniszterelnökkel). Láthatta a francia politika napfényes és sötét napjait. Tanulmányozta a demokrácia és a populizmus kölcsönhatását, az adok-kapok rendszerét – ami a demokratikus kormányzás központi kérdése –, és megfigyelte, hogyan zajlik a harc egy demokráciában különböző hatalmi ágak között.

Herzl felismerte a liberális demokrácia hiányosságait, és az ebből levont tanulságokat alkalmazta a zsidó államról alkotott elképzeléseiben. Ily módon az európai liberalizmus tökéletesebb változatának magjait vetette el a mai Izraelben.

Az akkori Európa lényegéhez tartozott – ezt Herzl pontosan értette – a zsidóság elleni állandó és gyógyíthatatlan tiltakozás. A 19. század végén akadtak olyanok, akik azt remélték, amint Európa világivá válik, elhalványul a zsidósággal szembeni ősi gyűlölet. De Herzlnek azt kellett látnia, hogy a gyűlölet nem csökkent, hanem átalakult. A gettóban elszigetelődő zsidók iránti, vallási alapú gyűlölet most az európai társadalomban helyét megtaláló, felemelkedő, emancipált zsidók iránti világi gyűlöletté formálódott át. Az európai zsidógyűlöletnek ez a formája a 19. század vége felé új nevet kapott: antiszemitizmus.

Herzl – Budapesten, az Albia testvériségben és Párizsban szerzett tapasztalatai alapján – árnyaltabban közelítette meg a mozgalmakat, és el tudta helyezni az új gyűlölet formát a sok évszázados európai zsidógyűlölet kontextusában: „Azt hiszem, hogy értem az antiszemitizmust, amely egy sokszorosan komplikált mozgalom. Ezt a mozgalmat, mint zsidó nézem, de minden gyűlöletes félelem nélkül” – írta a Zsidó állam című kiáltványában. (Dr. Schönfeld József fordítása.) Az antiszemitizmus is árnyalt. „Felismerni vélem, hogy mi benne durva tréfa, közönséges kenyéririgységek, öröklött előítélet, vallási türelmetlenség, de azt is, ami benne állítólagos önvédelem” – magyarázta. De leginkább azt ismerte fel, hogy az európai zsidóság iránti ellenszenv nem a zsidó valárlásról szól. Következésképpen a zsidókérdés a zsidó népről szóló kérdés, és a megoldás is ebben az összefüggésben keresendő. Egy leendő, virágzó zsidó állam nemcsak hosszú távon enyhítené az ellentéteket, hanem általa a zsidók megvédhetik magukat Európa krónikus gyűlölkö-

dőitől. Gyökeresen átrajzolná az európai–zsidó viszonyt.

Európa és a zsidók viszonyának 2300 éves történelme a görögök és a rómaiak Júdeára irányuló invázió-jaig vezethető vissza, és sosem volt kiegyensúlyozottnak nevezhető. A zsidókat Európa vagy „európaiasodásra” kényszerítette, vagy elűzték őket lakhelyükről, ahol üldöztetéssel és deportálással kellett szembenézniük – a szétszórás évszázadaiban döntő többségük Európában élt.

A virágzó zsidó állam létezése arra kényszerítené Európát, hogy más optikán keresztül nézzen a zsi-

dókra. Herzl megértette az általa vállalt folyamat kockázatát és olyan tanácsot adott, ami a napjainkra is vonatkoztatható. Az ehhez hasonló radikális folyamatok időt vesznek igénybe. Észszerűtlen lenne, ha az évszázados irányított agymosás (indoktrináció) után az európai népek egy csapásra megváltoztatnák a zsidókhoz való viszonyukat. Herzl levélben figyelmeztette Bismarckot, a német kancellárt a zsidók emancipációjával járó veszélyekre, ha az túl gyorsan és az európai szív és elme felkészítése nélkül történik. „Nincs értelme hirtelen bejelenteni

az újságban, hogy holnaptól kezdve minden ember egyenlő.” A figyelmeztetés helyesnek bizonyult: az európaiak nem fogadták el, hogy az újonnan felszabadult zsidók hirtelen velük egyenjogúvá váltak. Ez nyilvánvaló volt a Dreyfus-ügyben Franciaországban, és néhány évtizeddel később az európai zsidóság kiirtásakor.

Herzl megértette, hogy az európai zsidógyűlölet nem zsidó, hanem európai probléma – ami a két oldal körülményeinek átalakulásával megváltozhatna.

A történelmi minta ismétlődik ma is. Ahogyan a zsidóság – valóra váltva Herzl álmát – állammá szerveződött, Európa pedig átalakult, új helyzet állt elő. A mai, világi, nem ideológiák által vezérelt Európa, amely hangsúlyozza, hogy mik is az emberi jogok (még ha hézagosan alkalmazza is azokat), most ősi gyökerű zsidóellenességét teljes egészében Izraelre ömleszti – ám a mai európai trendnek megfelelő érvrendszert és nyelvet használ.

Ez megmutatkozik számos európai országban – a „zsidózás” helyett – az „izraelezés” gyors terjedésében és általánossá válásában. Európa (nevezzük most leegyszerűsítve így) intenzíven bírálja Izrael önvédelemhez való jogát, és ez a vád a szóhasználatban is megjelenik („palesztinai népirtás”, „gázai mészárlás”). Az évszázados európai zsidógyűlölet jelenlegi megjelenési formája: Izrael rögeszmés kritikája. Ez a tevékenység divattá, kultúrává, majd magartási kódexszé vált. Vitathatatlanul sokkal erősebb a zsidógyűlölet 19. századi formáinál, érzékelhető mögöttes a bőkezű finanszírozás, és beleépült a kortárs európai közbeszédbe.

Ez például kiderült a Nemzetközi

zi Büntetőbíróóság közelmúltbeli vizsgálata során, az úgynevezett „izraeli háborús bűncselekmények” tárgyában, hogy van-e joga a zsidó államnak, más nemzetekhez hasonlóan, az önvédelemre. Ez olyan összefüggésben jelent meg, hogy amikor az európai terrortámadások során a francia, brit, német rendőrség terroristákra lő, akkor elkövet-e háborús bűncselekményeket vagy sem. (A

KÉP: GETTY IMAGES

válasz egyértelműen: nem, Izrael és Európa esetében is.) Ahogyan a korábbi megjelenési formáiban – inkvizíció, náci Németország –, a zsidógyűlöletet ilyenkor is látszólag legális csomagolás borítja, aminek révén a gyűlöletnek a pártatlanság és a hitelesség illúzióját kölcsönzi.

Az igazi (értsd: gyűlölettől mentes) európaiak érthető módon igyekeznek távolságot tartani önmaguk és a Nemzetközi Büntetőbíróóság döntései között – valószínűleg részben azért, mert megértik, hogy ahogyan a bíróság Izraelt és az Egyesült Államokat elítélte, ugyanúgy őket is célba veheti, talán azt jelezve, hogy (ő, ti. a Bíróság) egyenlő mércét alkalmaz, nem emeli ki Izraelt a sorból. De Európa nem kerülheti el a felelősségét a Nemzetközi Büntetőbíróóság döntéseiről, hiszen az intézmény Európában működik, az európaiak tá-

mogatásával. Ugyanakkor Európának felelőssége van abban is, hogy olyan európai szervezeteket támogatók, amelyek a palesztinokat Izrael ellen uszítják, illetve leküzdhetetlen akadályokat állítanak a megbékélés elé.

Herzl annak idején felismerte, hogy az európai zsidógyűlölet sokféle árnyalatú. Ezért az antiszemitizmus megközelítése sem kizárólag a „zéró tolerancia” felől lehetséges. A

cia antiszemita mozgalom egyik vezetője nevezte –, a másik oldalon pedig a „Dreyfusardok” álltak, vagyis a kapitány ártatlansága mellett kardoskodók, akik szerint a „Liberté, égalité, fraternité” magába foglalja a zsidókat is.

Ma Európában magában vannak, akik fellépésükkel folytatják a 2300 éves európai–izraeli konfliktust, de olyanok is, akik szerint ideje elbúcsúzni a régi, dogmatikus szembenállástól.

Herzl optimista volt abban a tekintetben, hogy Európa és a világ megváltozik. „A világ a mi szabadságunk által felszabadul, a mi gazdagságunk által gazdagodik és megnő a mi nagyságunk által.” Mivel a zsidó állam – igazolva ezt az elképzelést – nagy sikert aratott az in-

novációban, az orvosi kutatásokban, a társadalom átforgatásában és az emberi jogok érvényesítésében – reméljük, hogy Európa profitál a zsidó állam fényéből. Megszabadul a krónikus gyűlöletől, és partnerként tekint a zsidóságra, nem pedig rögeszmésen feltalálja a szembenállás újabb formáit. ■

A szerző cikke nem mindenben tükrözi a szerkesztőség véleményét.

Gol Kalev író, kutatási témái: Herzl és a cionizmus, Európa és a globális ügyek hosszú távú trendjei. Szerzője a készülő Judaizmus 3.0 – A judaizmus átalakulása cionizmussá című könyvnek. Geopolitikai cikkeit a EuropeAndJerusalem.com weboldal és a Jerusalem Post publikálja. Ezt az írást angol eredetiből fordítottuk, mely egyidőben megjelenik a <https://europeandjerusalem.com/from-budapest-to-basel-to-jerusalem/> oldalon is.